

jalt», Lluall [*Blanq.*, *NCl.* I, 113.6]; i ja també a les *VidesR*: 3v1; «manà que hom lo cremés, e que la sua pólvora pus gités hom en la mar», 150r2, n. 23; «en faïe pólvora», Reixac (*Questa*, 160.33); *Vocab. Cat.-Al.* de 1502 (lín. 1180); «a Mausoleo marit seu après que ell fou mort --- lo féu polvorizar e begués la pólvora mostrant que ella volia ésser sepultura d'ell», Galba (*Tirant* III, 312).

La pólvora explosiva va començar d'usar-se en el segle XIV: comença aplicant-se només a bombardes, que ja s'usaren en la guerra dels catalans contra Castella en l'any 1352 (cf. *BOMBARDA*), i la primera notícia europea d'una pólvora explosiva és de 1331, en el Nord d'Itàlia, però atribuïda a guerrers alemanys (Jaberg, *Fs. Jud* 1943, 281-299). De primer s'usaren granes petites disparades amb ballesta, anomenada *ballesta de tro*: «costaren les pólvores de la balesta del tro, 19 diners», en dos docs. ross. de 1378 i anàlogament 1457 (*InvLC*) (*AlcM* dona notícia de *pólvora de tro* el 1409 i *pólvora de bombardes* el 1398 i 1472). En el setge de Tarifa de 1340 (Poema d'Alf. XI, 2350, escrit 1350) també es parla de «la pólvora para el trueno»: i aquesta és la primera notícia que es coneix del mot, en qualsevol sentit, en llengua castellana: però tant l'assimilació de les vocals típicament catalana (i no castellana), com el fet que el cast. i port. *pólvora* no han tingut mai altra acc. que la de 'pólvora explosiva' (quasi sempre d'arma de foc), i que en aquestes llengües el mot no es documenta fins molt més tard que en català, provenen que manllevaren el mot de la nostra llengua (més detalls i més proves, *DCEC/DECH*, *POLVO*, nota 3).

En el S. XVI es van creant altres armes de foc més manejables o més poderoses, tals com arcabussos, trabucs, canons, colobrínes, i a llavors s'ha de referir la documentació posterior del mot *pólvora* (men., Ciutadella 1558, *BABL* II, 1558; ross., 1597, *RLR* LX, 58); «una rova de *povora* de colobrínes» Bna. porta impresa la data de 1254 (*CaCandi*, *MiHiCat.* II, 259), evident err. tip. per 1554 o 1524; «arcabús --- verga; *pólvora*: pulvis sulphureus; flaschos ---», *OPou* (*TbPu.*, 172).

Avui predomina pertot, fins en els estrats més vulgars, la forma *pólvora/pólvora*, fins a les Illes, Val. i extrem NO. (V. Ferrera, 1932). Però el fet d'haver-se propagat des d'Itàlia i França l'ús més estès de pólvores explosives féu que prosperessin en l'ús vulgar de diverses zones nostres, innovacions fonètiques causades per dialectalisme rossellonès, que tendeix a eliminar els proparoxítons i a fusionar *ol* com a *o*: d'aquí la pronúncia *púlvra* pròpia del Capcir (*BDC* III, 136) i altres localitats ross.; d'aquí la forma *povora* del citat doc. de Bna. 1524-54, i el mall. vulgar *povára*: «T.: --- sa baioneta espuntada, / es canó mig esquerdat. B.: Y a la Sala: t'han donat / *povára*? T.: No me n'han dada», PdAPenyà (*IdOr* I, 37); almenys l'accent traslladat es troba vulgarment pel Nord del Princ.: *Les Polbóres* Segre Mj. (partida de Pallerols del Cantó, 1964); «allà en diuen *El Polvorí* perquè hi feien la *pálvora*» St. P. de Torelló, 1954 (amb *ó* és mala no-

tació de Griera, *BDC* VIII, 17).

+*Polvorer* degué significar 'paratge sovint empolgat': «loco vocato *Polvorés* --- *polvorers* ---», doc. de Salses 1357 (*InvLC*); 'fabricant de pólvora' [1532]. *Polvorera* 'mullader, xivarri, enrenou' mall. (*BDLC* IX, 299). *Polvoreria*. *Polvoaire*. *Polvorista*. *Polvorós*. *Polvorar*; *polvorament*. *Polvorejar*. *Polvorenc*. *Empolvorar*; *empolvorament*.

Polvoritzar: de primer amb *-e*: «--- e tot *polveritzat*» («le tout étant réduit en poudre»), ross., 1398 (*InvLC*); «pebre ulcera, / *polvorizat*, / sobreposar / ahon se vulla», JRoig (*Spill*, 6081; 8367); *polvoritzar* BMetge, i en el seu plagiarí Galba (supra); «recepta per fer tinta: goma aràbica *polvorizada*», *OPou* (*Th. Pu.*, 181; i altra recepta, p. 182). *Polvoritzable*. *Polvorització* [*Lab.* 1840]. *Polvoritzador*. *Espolvoritzar*; *espolvoritzador*.

Polvorí «foradet de *polvorí*: per hont l'arma pren foc», Lacav.; 'dipòsit de pólvora', Belv.; «ofegant lo brugit de la batalla, / un llamp del cel, espetegant, devalla / de la nau veneciana al *polvorí*: / se bada y roda al fons, feta un Vesuvi / ---», *Atl.*, *Introd.*, 8c. En val. també aquí s'ha conservat la forma antiga amb *-e*: «*El Polverí*» partida d'Orba (1963).

Per anomenar les pólvores o polsím cosmètic usat per al cutis de la dona (o de l'infant), s'havia usat *pólvores* i fins *pólvora*: de substàncies de perfumeria es tracta, p. ex., en dos docs. comercials del S. XV, com ho demostra el fet d'anar junt amb diverses substàncies oloroses: «un potet de almesch e dos ampolletes de *pólvora* de Cipri», a. 1460, «dos ampolletes ab *pólvora* de Chipre», a. 1461 (*CoDoACA* xxvi, 197, 133); *Cipri*, *Cb.*, podria referir-se a la provinença però potser més aviat seria nom posat al·ludint a Ciprius 'Venus' i l'ús per embellir la dona.

En èpoques de més pobresa, i en què el luxe i les modes ens vingueren de fora, aquest ús anà en decadència; i en un país on campaven Tercios i bandolerisme, i en què la pólvora de soldats, caçadors i botxins, ressonava per damunt de tot, les dames oblidaren el nom de l'altra i adoptaren el cast. *polvos*. Castellanisme vergonyós, reconegueren molts. I l'ingenu depurador Careta, en el seu *Dicc. de Barbrismes*, de 1901, proposava substituir-lo per *pols* perquè «*pols* pertany al gènere masculí: un *pols* de sal»: s'hauria de dir, doncs, *els pols*, d'ell passà a d'altres diccs. de castellanismes i bilingües; d'altres adonant-se que això no era possible escrivien *pólvors*, cosa que no era més que difressar el castellanisme en forma vergonyant i grosseira; Fabra ho repudià en *Converses Filològiques*, i no trobant-se res més, a fi de reaccionar almenys contra l'absurditat i hipocresia de *pólvors*, deixà posar *els pols* en el *Dfa.*, a última hora (sé, per ell mateix, que amb repugnància).

A *LleuresC*, 41-42, deia més llargament això: «*Els pols* és absolutament impracticable: quina dona dirà mai *em vaig posar pols a la cara?*, *aquest nen està escaldat: li posarem pols?* --- *Els pols* és contrari a totes les analogies vives de la llengua: *els pols* solament pot correspondre a un singular *el pol* segons la nostra gra-